

بسم الله الرحمن الرحيم

پیامبر اکرم (ص) انی بعثت لاتمم مکارم الاخلاق

(بحار الانوار، ج ۶۷، باب ۵۹، حدیث ۱۸)

درس آیین زندگی (اخلاق کاربردی)

موضوع: معناشناسی اخلاق و انواع پژوهش های اخلاقی
طراحی و تنظیم:

عبدالله غلامی گنجوی

استادیار گروه معارف اسلامی دانشگاه علوم پزشکی شیراز فروردین ۱۳۹۹

GHOLAMI13296@YAHOO.COM

کلیات:

معناشناسی اخلاق در لغت و اصطلاح : (انسان مرکب از نفس و بدن - بررسی حالات و ملکات و صفات نفسانی)

تعریف اخلاق:

مجموعه صفات پایدار در نفس که موجب می شود کارهایی متناسب با آن صفات، بدون نیاز به تامل و تفکر، از آدمی صادر شود، صفاتی که بیانگر نوعی خاص از سلوک و زندگی است.

تذکر:

گستره و قلمرو مباحث اخلاق (ساحت عقلانی، عاطفی و رفتاری)

تفاوت اخلاق و آداب .

تعریف دانش اخلاق و موضوع آن:

دانشی است که با معرفی و شناسایی صفات نفسانی و رفتارهای اختیاری پسندیده و ناپسند، راه های کسب خوبی ها و اجتناب از بدی ها را به ما تعلیم می دهد.

بنابراین ! دانش اخلاق افزون برشناسایی فضایل و رذایل اخلاقی، ارزش افعال اختیاری را نیز مشخص می سازد.

موضوع علم اخلاق:

تحلیل، هم صفات و ملکات نفسانی و هم افعال و رفتارهای اختیاری انسان است.

ضرورت و جایگاه مباحث اخلاقی!

- چرایی پرداخت به مباحث اخلاق؟

الف: اهمیت موضوع و هدف اخلاق (یکی از راه های شناسایی و ارزش گذاری علوم میزان اهمیت موضوع آن علم است)

ب: پیچیدگی شخصیت انسان یا مقوله بودن و شدن (انسان بدلیل برخورداری از قدرت عقل و انتخاب می تواند سرنوشت خویشتن را تعیین نماید: لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ * ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ آیه ۴ و ۵ / سوره تین؛ حرکت انسان بین دو قوس صعود تا معراج الی الله و سقوط به اسفل سافلین)

انواع پژوهش های اخلاقی :

الف) اخلاق توصیفی :

چنانکه از نامش پیداست، به توصیف و معرفی اخلاقیات افراد، گروه ها و جوامع مختلف می پردازد. در این نوع مطالعات صرفا در پی گزارش و توصیف از اخلاق خاصی هستیم، روش تاریخی و نقلی و هدف آشنایی با نوع رفتار اخلاقی فرد یا جامعه ای خاص بوده، نه تحلیل عقلی و فلسفی اخلاقیات و نه در موضع توصیه یا داوری اخلاقی هستیم. این گونه پژوهش ها برای جامعه شناسان - مردم شناسان و مورخان مفید است.

ب) مطالعات فلسفه اخلاق : (تحلیل مفاهیم واژه ها و گزاره های اخلاقی)

فلسفه اخلاق دانشی است که به بررسی بنیادی ترین پرسش های اخلاقی می پردازد، فلسفه اخلاق به دنبال استدلال هایی هست که ورای باورهای اخلاقی ما نهفته اند. در حقیقت فلسفه اخلاق دانشی است که به بررسی مبادی تصویری و تصدیقی علم اخلاق می پردازد.

مبادی هر علم عبارت است از: مجموعه ای از مفاهیم و گزاره هاست که از طریق آنها وارد فهم و اثبات مسائل آن علم می شویم.

گستره مباحث و مطالعات فلسفه اخلاق

انواع مسائل فلسفه اخلاق :

الف) اخلاق هنجاری: normative ethics

مسائل مرتبط با نظریه های اخلاقی است. بحث از مکاتب و نظریه های اخلاقی که مبتنی بر ارائه معیاری برای الزام و ارزش اخلاقی است.

نظریه های اخلاقی:

۱- غایت گرا (نتیجه گرا)

۲- وظیفه گرا

۳- فضیلت گرا

تذکر: تعیین معیار و مصداق خوب و بد ، اصلی ترین ماموریت اخلاق هنجاری است.

مکتب ها
و
نظریه ها

لذت گرایی

(اپیکور)
۳۴۱-۲۷۱
قبل از میلاد

قدرت گرایی

(نیچه آلمانی)
۱۸۴۴-۱۹۰۰

وجدان گرایی

(ژان ژاک روسو)
۱۷۱۲-۱۷۷۸

جامعه گرایی

(دورکیم)
۱۸۵۸-۱۹۱۷

امر الهی

(اشاعره در اندیشه
اسلامی و آگوستین
مسیحی)

خلاصه نظریه اشاعره (امر الهی)

۱. نیکویی و فضیلت ذاتی وجود ندارد. (نفی حسن و قبح ذاتی و عقلانی)

۲. عقل آدمی قادر نیست مصالح و مفاسد را درک کند.

۳. امر و نهی الهی معیار تعیین نیکی و بدی است.

۴. در امور تکوینی آنچه خدا انجام می دهد نیکوست و در

امور تشریعی آنچه خدا به آن امر کند خوب است .

جامعه گرایی (دور کیم ۱۹۱۷-۱۸۵۸)

دور کیم در شهر اسپنال (Espinal) ایالت لورن (Lorraine) واقع در شرق فرانسه متولد شد. وی از تبار فقهای ریشه دار یهودی بود. در دوران جوانی علاوه بر گذران تحصیلات عادی در مدارس غیر مذهبی، زبان عبری، عهد عتیق و تلمود را نیز فرا گرفت. وی چندی پس از کسب تأییدیهٔ سنتی کلیمی در سن سیزده سالگی، تحت تأثیر یک معلم زن کاتولیک به کاتولیسم علاقه پیدا کرده بود، اما دیری نپایید که اوازه هر گونه تعلق مذهبی دست کشید و یک لادری شد.

در ۱۸۹۶ در دانشگاه بردوبه درجه‌ی استادی رسید در ۱۹۰۲ به دانشگاه معروف فرانسه، سوربن، دعوت شد و در ۱۸۹۶ به استادی "علم آموزش" در همین دانشگاه رسید، عنوانی که در ۱۹۱۳ به استاد علم آموزش و جامعه‌شناسی تغییر نام داد. یکی از مهمترین کارهای دیگرش، "صورت‌های ابتدایی زندگی مذهبی" در ۱۹۱۲ منتشر شد.

خلاصه نظریه جامعه گرایی

۱. انسانیت آدمی به تعامل اجتماعی اوست!

۲. اخلاق در جامعه معنا پیدا می کند!.

مثل ترکیب H_2O جامعه انسانی شکل میگیرد

۳. معیار سنجش فضیلت توافق عرفی و جمعی انسانی است.

وجدان گرایی (ژان ژاک روسو ۱۷۷۸-۱۷۱۲)

- ژان ژاک روسو در سال ۱۷۱۲ در شهر ژنو زاده و در زندگی بدبخت بوده است مادرش زود از دنیا رفت و پدرش که ساعت ساز بوده به سبب بعضی پیشامدها نتوانست از او نگهداری کند. روزگارش همه به درگیری و بی خانمانی گذشت و سبب اصلی آن هوسناکی و تند مزاجی و غرور و خودپسندی بسیار، و سوءظن شدید او بود. بهر حال تحصیل مرتبی نتوانست بکند و فصل و کمال فراوانی نیاموخت، اما مردی حساس و بادوق و پرشور و صاحب قلم بود و او از بزرگترین نویسندگان فرانسه است.
- کتاب پیمان اجتماعی روسو را مانند کتاب روح القوانين منتسکیو باید اهل سیاست و محصلین علم حقوق بخوانند. عقاید روسو مخصوصاً آنچه در کتاب امیل بیان کرده بود، البته میان ارباب سیاست و اولیای مسیحیت عوفاً بلند کرد. کتاب را سوزانیدند و نویسندۀ را تعقیب کردند، او همچنان متواری و در بدر بود، تا در ۱۷۷۸ یعنی همان سال وفات ولتر در ۶۶ سالگی به عالم طبیعت باز گردید، و زندگانی پرمارتش به پایان رسید، و چندی از وفاتش نگذشت که معتقدانش بسیار شدند، و به تلاقی خفتهایی که در زندگی کشیده بود از او قدر دانی و تحلیل کردند، تا آنجا که جسدش را به «پانتئون» که محترم ترین مدفنهایی فرانسه است انتقال دادند.

(وجدان گرایی) نظریه ژان ژاک روسو

(۱) اساس فلسفه عشق به طبیعت است و مدار امر دانستن عواطف و آنچه دل به او گواهی میدهد، و معتقد است که طبیعت راست می رود و دل درست گواهی می دهد، و مفسده ها همه از این است که انسان عقل شریف خود را در کار داخل می کند.

(۲) زندگی و مناسبات اجتماعی طبیعت پاک انسان را دگرگون می کند.

(۳) وجدان آدمی سه کارکرد دارد:

الف: فهم خوب و بد

ب: برانگیختن بر خوبی

ج: قضاوت در مقام عمل به نیکی و بدی

(۴) مداخله عوامل بیرونی باعث ناکارآمدی وجدان می شود.

قدرت گرایی (نیچه آلمانی ۱۹۰۰-۱۸۴۴)

○ فردریش ویلهلم نیچه (F.W.Nietzsche) (زاده ۱۵ اکتبر ۱۸۴۴ میلادی - درگذشته ۲۵ اوت ۱۹۰۰ میلادی). فیلسوف مشهور آلمانی که از مشهورترین عقاید وی نقد فرهنگ، دین و فلسفه امروزی بر مبنای سئوالات بنیادینی درباره بنیان ارزشها و اخلاق، بوده است.

○ او در ۱۵ اکتبر سال ۱۸۴۴ در روکن واقع در لایپزیک پروس به دنیا آمد. به دلیل مقارنت این روز با روز تولد فردریش ویلهلم چهارم که پادشاه وقت پروس بود، پدرش نام فرزند خود را فردریش ویلهلم گذاشت.

○ پدر فردریش از کشیشان لوتری بود و اجداد مادری او نیز همگی کشیش بودند. فریدریش نیچه اولین ثمره ازدواج آنها بود. آنها دو فرزند دیگر نیز به دنیا می‌آوردند: الیزابت و ژوزف. وقتی نیچه پنج سال داشت، پدرش بر اثر شکستگی جمجمه درگذشت و او به همراه مادر، خواهر، مادر بزرگ و دو عمه اش زندگی کرد. این محیط زنانه و دیندارانه بعدها تأثیر عمیقی بر نیچه گذاشت. وی از چهار سالگی شروع به خواندن و نوشتن و در ۱۲ سالگی شروع به سرودن شعر کرد. نیچه در همان محل تولد به تحصیل پرداخت.

○ سرانجام در سال ۱۸۸۹ به دلیل ضعف سلامت و سردردهای شدیدش مجبور به استعفا از دانشگاه و رها کردن کرسی استادی شد و بالاخره در ۲۵ اوت سال ۱۹۰۰ در وایمار و پس از تحمل یک دوره طولانی بیماری (حدود ۵۰ سال) بر اثر سکته مغزی چشم از جهان فرو بست.

خلاصه نظریه قدرت گرایی

- ۱) قانون تنازع بقاء در طراحی نظام اخلاقی بشر
- ۲) تقسیم بشریت به زبردستان (ابر مردان) و زیر دستان و ناتوانان.
- ۳) نفی اصل برابری و برادری انسان ها (حتی برابری زن و مرد)
- ۴) نفی اوصاف اخلاقی از قبیل رافت، فروتنی، حلم و حوصله، عفو و اغماض ... همه اینها از بی همتی و سستی است.
- ۵) نفی دموکراسی و اصل اکثریت.
- ۶) اصول زندگی خواجگی کدام است؟ فکر خدا و زندگی اخروی را باید کنار گذاشت که آن از ضعف و عجز برآمده است.

لذت گرایی (اپیکور ۲۷۱-۳۴۱ قبل از میلاد)

اپیکور در سال ۳۴۱ پ م یعنی ۷ سال بعد از مرگ افلاطون در جزیره ساموس (واقع در دریای اژه) مستعمره آتنیها به دنیا آمد. زمانی که که ۱۹ سال داشت ارسطو نیز در گذشت. او فلسفه را نزد شاگردان افلاطون و دموکریتوس آموخت. او قبل از عزیمت به آتن مدرسه ها فلسفی اش را در مایتلین و لمپاسوس تاسیس کرد. سپس در آتن باغ خود را که ترکیبی از یک انجمن فلسفی و یک مدرسه بود را ایجاد کرد. اپیکور به شدت متافیزیک ماتریالیستی و تجربه گرایی و معرفت شناسی و اخلاقیات هدونستی (فلسفه لذت گرایی) را گسترش داد. در زمینه متافیزیک می توان او را دنباله رو دموکریتوس یعنی معتقد به اتم و کاملاً ماده گرا دانست.

اپیکور در سال ۲۷۱ پیش از میلاد در اثر سنگ کلیه در گذشت. اپیکور در متافیزیک دنباله رو دموکریتوس است. بنا بر اعتقاد او اجزای پایه ای جهان اتمها یعنی ذرات ریز و تجزیه ناپذیری هستند که در فضای خلا بین خود در حال حرکت هستند. اشیا مجموعه از اتمها هستند که تمام خواص ماکروسکی آنها و اتفاقاتی که برای آنها می افتد به بیانی اتمی قابل توجیه است.

خلاصه نظریه لذت گرایی (اپیکور)

- ۱) تنها واقعیت هستی این دنیایی است.
- ۲) لذت و الم شخصی ملاک نیکویی است.
- ۳) معیار بودن لذت برای فضیلت استدلال نمی خواهد.
- ۴) رابطه مستقیم لذائد و اعمال امیال فردی.
- ۵) اقسام امیال (طبیعی و ضروری، طبیعی غیر ضروری، امیال پوچ)
- ۶) اقسام لذت ها (الف) لذت فیزیکی (ب) لذت روانی ذهنی

جمع بندی معیار فضیلت و مبانی نظریه برگزیده (قرب الهی)

۱. نظریه های پیش گفته هریک سهمی از حقیقت را دارند نه تمام حقیقت .

۲. مبانی نظریه قرب الهی :

الف) خوب و بد مفاهیم عینی اند و واقعیت دارند.

ب) مفهوم خوب و بد با کمال حقیقی انسان تناسب و ارتباط دارد.

ج) برای کشف ارتباط باید کمال انسان تعریف شود.

د) تعریف کمال انسان بدون شناخت ابعاد وجودی انسان مقدور نیست.

ه) اولین حاصل انسان شناسی دو بعدی بودن انسان (جنبه مادی و معنایی)

و) اهمیت بعد معنوی و روحی در مقایسه با جنبه مادی انسان.

ز) ضرورت حفظ تناسب کمال حقیقی با جنبه معنوی و روحی .

ح) خداگونگی کمال مطلوب انسان و تقرب الهی معیار فضیلت.

applied ethics (ب) اخلاق کاربردی

تعریف اخلاق کاربردی:

دسته دیگری از مسائل اخلاقی مسایل عملی و کاربردی است که دشواری‌هایی را در حوزه‌های خاصی از اخلاق فراروی فلاسفه اخلاق قرار می‌دهد. در این مسائل معمولاً موضوعات مورد تزاخم و کاملاً پیچیده مورد بررسی قرار می‌گیرد. درحقیقت اخلاق کاربردی زیر مجموعه اخلاق هنجاری است که در یک مسئله خاص اخلاقی مثل : پیوند اعضا یا شبیه سازی از حیث داوری اخلاقی به قضاوت می‌نشینیم.

اخلاق حرفه ای :

هرگاه بررسی و مطالعه اخلاق کاربردی در حوزه مشاغل بحث و تحلیل می شود ، اینگونه مسائل را اخلاق حرفه ای می گوئیم.

تذکرات:

(الف) دقت در تعریف اخلاق کاربردی .

(ب) مقام تزام و حل مسئله در مباحث کاربردی

(ج) نقش فن آوری و تکنولوژی در گسترش اخلاق کاربردی (مسائل مستحدثه خصوصا پزشکی و مباحث زیست محیطی)

(د) مباحث و اصول کلی در اخلاق هنجاری و نظریه های کلان اخلاقی در اخلاق کاربردی محک می خورند و عیار عقلانیت و جامعیت خود را عیان می سازند.

(ه) حضور فعال در مباحث اخلاق کاربردی محتاج اطلاعات کافی از جزئیات هر موضوع و مسئله اخلاقی است، که به مطالعات بین رشته ای نیاز خواهد بود.

- مباحث فرا اخلاق mteta ethics

فرا اخلاق به بررسی مسائلی از اخلاق می پردازد که ماهیتی تحلیلی و فلسفی دارند، تحلیل و تبیین مفاهیم و گزاره های اخلاقی از جهات مختلف، کار اصلی فرا اخلاق است. فرا اخلاق نه به دنبال کاری توصیفی در باره اخلاق افراد و گروه هاست و نه در مقام صدور حکم و یا ارزش گذاری هنجاری و اخلاقی است. بنابراین مباحث فرا اخلاق مقدم بر اخلاق هنجاری است.

گستره مباحث فرا اخلاق

فرا اخلاق، مفاهیم و گزاره های اخلاقی را از جهاتی مختلف مورد بررسی قرار می دهد:

۱- معنا شناختی:

وقتی می گوئیم عدالت خوب است، خوب در این گزاره دارای چه بار معنایی می باشد و از چه چیزی حکایت می کند؟ آیا مفهومی مانند رنگ دارد که بتوان دید یا از قبیل درد دندان است که بتوان احساس کرد؟

۲- هستی شناختی:

در اینجا مهمترین مسئله این است؛ آیا برای اخلاق واقعیتی عینی و خارجی وجود دارد؟ و مفاهیم اخلاقی و گزاره های اخلاقی آیا از واقعیتی خارجی حکایت می کنند یا باز گوکننده امور ذهنی و سلیقه افراد است؟

۳- رابطه شناختی :

در این بخش رابطه اخلاق با دیگر حوزه های معرفتی و رفتاری مورد نظر است. بررسی رابطه وجودشناسانه، معنا شناسانه، روان شناسانه، عقلانی و معرفت شناسانه دین و اخلاق از مسائل مهم در اینجا است.

چگونگی رویکرد مباحث درس آیین زندگی؟

◎ این درس با رویکردی از جنس مباحث سبک زندگی اسلامی محتوای خود را عرضه می دارد در حقیقت نه بصورت اخلاق توصیفی و نه در قالب مباحث فلسفه اخلاق !

تذکر بسیار مهم :

برای اخلاقی زیستن باید جزم و عزم در کنار یکدیگر، آدمی را یاری نماید.

اخلاق کاربردی

منابع:

ده گفتار، شهید مطهری (بحث فریضه علم) - غش در پژوهش، غلامرضا زاده گلی زواره - اخلاق نقد، حسن اسلامی - اصول کافی کتاب المعیشه، محمد بن یعقوب کلینی - چهل حدیث، امام خمینی (ره) - گلستان سعدی - اخلاق در قرآن، استاد مصباح یزدی - نهج البلاغه، ترجمه استاد شهیدی - اخلاق جنسی، شهید مطهری - غیرتمندی و آسیب ها، محمود اکبری - مجموعه آثار، شهید مطهری - اخلاق، سیاست، انقلاب، جولیانو ژونتارا مترجم حمید غفاری - امام، اخلاق، سیاست، حسی اسلامی - گفتگوی تمدنها در قرآن و سنت، محمد محمدی ری شهری، مقدمه ای بر گفتگوی تمدنها از دیدگاه اسلام، علی قائمی

1. اخلاق دانشجویی

2. اخلاق در پژوهش

3. اخلاق در نقد و گفتگو

4. اخلاق در معاشرت

5. اخلاق در خانواده (اخلاق جنسی)

6. اخلاق در معیشت

7. اخلاق در سیاست

با تشکر و سپاس؛ روزگارتان خوش!

إِلَهِی وَ الْحَقِّی بِنُورِ عِزِّكَ الْآبَهِجَ فَآكُونَنَّ لَكَ عَارِفًا وَ عَنْ سِوَاكَ مُنْحَرِفًا وَ مِنْكَ
خَائِفًا مُرَاقِبًا يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ .

خدایا چنان کن
سرانجام کار تو
خشنود باشی و ما
رستگار !

عبدالله غلامی
استادیار گروه معارف
دانشگاه علوم پزشکی
شیراز فروردین ۱۳۹۹